

گفتارهایی دربارهٔ تاریخ و همکاری‌های میان‌رشته‌ای

ترجمه
سیدمحمد بن علوی بزر
مجتبی فاضل

تهران، ۱۳۹۵

پژوهشکده تاریخ اسلام

گفتارهایی درباره تاریخ و همکاری‌های میان‌رشته‌ای

ترجمه: سیدمحسن علوی‌پور، مجتبی فاضلی

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان، ۱۰۰۰

چاپ و صحافی: چاپ تقویم

ردیف انتشار: ۵۸

۳۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، تهران، خیابان رستگاران، شهرز شرقی، شماره ۹

تلفن: ۸۶۷۶۸۶۱ - ۳؛ فاکس: ۸۸۶۷۶۸۶۰

web: www.rote.ac.ir

عنوان و نام پدیدآور:	گفتارهایی درباره تاریخ و همکاری‌های میان‌رشته‌ای / ترجمه سیدمحسن علوی‌پور، مجتبی فاضلی
مشخصات نشر:	تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری:	۵۲۵ ص: جدول، نمودار.
فروست:	پژوهشکده تاریخ اسلام؛ ۵۸.
شابک:	978-600-7398-30-2: ۳۳۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	واژه‌نامه.
یادداشت:	کتابنامه.
موضوع:	تاریخ -- تحقیق
موضوع:	History -- Research
موضوع:	تحقیق میان‌رشته‌ای
موضوع:	Interdisciplinary research
موضوع:	تاریخ -- فلسفه
موضوع:	History -- Philosophy
شناسه افزوده:	علوی‌پور، محسن، ۱۳۶۰ - مترجم
شناسه افزوده:	فاضلی، مجتبی، ۱۳۵۹ - مترجم
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۵ دز/۲۲
رده‌بندی دیویی:	۹۰۰
شماره کتابشناسی ملی:	۴۲۹۷۵۹۲

سخن اول

تاریخ هر امت و جامعه، بیانگر فرهنگ و تمدن آن است. به همین دلیل، علم تاریخ در میان علوم، جایگاهی ویژه یافته است. جامعه اسلامی به عنوان یک امت جهانی، دارای چهارده قرن سابقه تاریخی با ابعاد و عناصری روشمند و دین‌آگاه است. اهمیت این پیشینه تاریخی و ابعاد گوناگون آن، مانند فرهنگ، تمدن، سر، اخلاق، فاعله و هنر و نقش بی‌بدیل آن در تمدن جهان معاصر، تلاش گسترده دانشگاه‌ها و دانشمندان برای رانیز در راه تحقیق و مطالعه این تاریخ عظیم برانگیخته است؛ تا بدان پایه که معتبرترین منابع و اطلاعات پژوهشی در حوزه‌های گوناگون تاریخ اسلام را در مراکز علمی غرب می‌توان سراغ گرفت.

به‌رغم توجه ویژه پژوهشگاه‌های دنیای غرب به اسلام، به علت وابستگی ذاتی آنها از شناخت اسلام ناب و حقیقی - به دلیل عدم دسترسی مستقیم و به دور از تدبیر به منابع اصیل، و لاجرم اطلاع محدود پژوهشگران از زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های یک تحقیق علمی جامع، اما حرکتی اساسی و همه جانبه از سوی دانشمندان اسلامی به منظور تصحیح و تکمیل تلاش‌های گذشته ضروری است. اگر این حرکت، گسترده غنی و متکی بر پیشرفته‌ترین روش‌های پژوهشی آغاز شود، بی‌شک تغییرات بنیادی در مسیر این گونه مطالعات در پژوهشگاه‌های مهم دنیا در زمینه تاریخ اسلام و مسائل مختلف آن دور از دسترس نخواهد بود.

هدف اساسی از تأسیس پژوهشکده تاریخ اسلام - که هم اکنون در آغاز راه است - گام زدن در راه تحقق این آرمان می‌باشد. این پژوهشکده با همت و پیگیری استادان ارزشمند تاریخ اسلام و

رشته‌های پیوسته به آن، آغاز به کار کرده و برای نیل به اهداف مقدس خود، آمادۀ همکاری با همهٔ کسانی است که به این اهداف ایمان دارند. از این رو، پاسخگویی به هزاران پرسش را که در خلال مطالعهٔ ۱۴ قرن تاریخ اسلام مورد توجه خواننده و به خصوص پژوهشگران قرار می‌گیرد، وجههٔ همت خود قرار داده است. تحقق این مهم با روش‌های گوناگون دنبال می‌شود، که نشر آثار پژوهشی استادان و کارشناسان - به صورت تألیف و یا ترجمه - مانند اثر حاضر، از جملهٔ آنهاست. البته برنامه‌هایی همچون تشکیل کارگاه‌های تخصصی، نشست‌های علمی تخصصی و حمایت از پروژه‌های پژوهشی مورد نیاز، نیز برای تحقق هدف یاد شده در حال پیگیری و اجراست که ضرورت دارد کیفیت و کمیت آنها افزایش یابد.

این مرکز، هم‌اکنون با شش گروه علمی و زیر نظر شورای علمی فعالیت می‌کند، که ان شاء الله به زودی تعداد آن به دو برابر افزایش خواهد یافت. از جمله اقدامات کم‌سابقهٔ پژوهشکده، تأسیس دانشنامهٔ جغرافیای تاریخ جهان اسلام است که بزودی اولین مجلد آن عرضه خواهد شد. این دانشنامه با ریاست یکی از استادان و هفت گروه علمی مشغول فعالیت است و هزاران مدخل را - تاکنون - همراه با منابع اصلی آن در پایگاه اینترنتی عرضه کرده است تا دسترسی محققان به منابع را آسان کند.

پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام به وسیلهٔ پایگاه استرسی - در کنار با همهٔ پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعه در سراسر جهان پیوند برقرار می‌کند. این پایگاه علاوه بر انعکاس همهٔ فعالیت‌های این مرکز علمی، بازتاب‌دهندهٔ فعالیت‌های علمی انجام شده توسط مراکز و انستیتوهای دیگر در این رشته است. با فعال شدن پایگاه مزبور، دسترسی پژوهندگان به مرکزی جامع - همه - جنبه، که انعکاس‌دهندهٔ همهٔ آثار موجود در زمینهٔ تاریخ اسلام باشد، میسر خواهد شد.

علاوه بر آن، هم‌اکنون کتابخانهٔ تخصصی (حقیقی و مجازی) فعال است و به تدریج فعال‌تر خواهد شد. از خداوند بزرگ، برای این تلاش و همهٔ تلاشگران در راه حق و حقیقت، آرزوی موفقیت می‌کنم.

سیدهادی خامنه‌ای

رئیس پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه مترجمان
۱۵	۱. کاربردهای نظریه، مفاهیم و روش‌ها در جامعه‌شناسی تاریخی
۱۹	برخی آرای اساسی در روش‌شناسی
۲۰	ورود به حوزه تاریخ از مجرای نظریه
۲۳	کاربردهای «توضیحی» و «تحلیلی» مقایسه
۲۵	ورود به حوزه تاریخ از مجرای مفاهیم
۲۳	۲. سودمندی و ناسودمندی روان‌شناسی برای تاریخ
۷۷	۳. رویکرد تاریخی- فرهنگی به روان‌شناسی دین: چشم‌اندازهایی برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای
۸۰	روان‌شناسی متکثر
۸۳	هدف روان‌شناسی دین: محصول فرهنگ
۸۳	رویکرد فرهنگی- روان‌شناختی
۸۶	تاریخیت سوژگی انسانی
۸۸	چشم‌انداز مضاعف: تاریخی و فرهنگی
۸۹	انواع مختلف روان‌شناسی فرهنگی در- زمانی

۹۰	روانشناسی تاریخی
۹۲	تاریخ‌نگاری روان‌شناختی
۹۳	تاریخ روانی
۹۵	تاریخ روانی: نمونه‌ای از گرایش میان‌رشته‌ای روان‌شناسی دین
۱۰۹	۴. تاریخ علمی، تاریخ معاصر و علوم سیاسی
۱۲۸	یادداشت درباره مسئله تاریخی‌گری
۱۳۵	۵. تاریخ کتب
۱۳۹	مورخ و منبع او
۱۴۵	مورخ و واقعات
۱۵۵	۶. تاریخ روانی و تاریخ فکری
۱۸۱	۷. زمره‌شناسی: معایب و مزایا
۱۸۱	زمره‌شناسی چیست؟
۱۸۳	کاربردهای اصلی/مقدماتی
۱۸۷	کاربردهای پیچیده‌تر
۱۹۰	مشکل غیر منتظره برای زمره‌شناسان
۲۰۰	سیاهه مواجهه زمره‌شناسانه
۲۰۳	«ابزاری برای نظارت بر همه آن‌ها، ابزاری برای یافتن آن‌ها»
۲۱۷	۸. زمره‌شناسی
۲۱۷	ریشه‌ها
۲۲۴	ریشه‌های فکری
۲۳۰	محدودیت‌ها و مخاطره‌ها
۲۳۱	کاستی داده‌ها

۲۳۴	اشتباهات مربوط به دسته‌بندی داده‌ها.
۲۳۵	اشتباه در تفسیر داده‌ها.
۲۳۶	محدودیت‌های مربوط به فهم تاریخی.
۲۴۰	دستاوردها.
۲۴۶	جمع‌بندی.
۲۵۷	۹. تاریخ، اقتصاد و مردم‌شناسی: نظریه کارل پولانی.
۲۶۰	۱۸۸۶-۱۹۰۳: مجارستان و اتریش.
۲۶۴	۱۹۳۳-۱۹۴۱: انگلستان.
۲۶۶	۱۹۴۷-۱۹۶۳: آمریکا.
۲۷۵	۱. پول، بازار و تجارت.
۲۹۰	۲. نظریه اقتصادی.
۲۹۷	۳. معامله به‌مثبت، بازتوزیع، اقتصاد، انگار (انوار) و دادوستد بازاری.
۳۳۵	۱۰. درباره ماهیت و نقش روایت در تاریخ‌نگاری.
۳۶۳	۱۱. میان نظریه و تاریخ: میان‌رشتگی در پژوهش‌ها. آثار میشل فوکو.
۳۶۳	پیش از شیوه کار.
۳۶۸	فلسفه به‌مثبت تاریخ اکنون.
۳۷۴	الگوهای وجود.
۳۸۵	۱۲. استعاره و فهم تاریخی.
۴۰۳	۱۳. تفسیر در تاریخ: یا آنچه مورخان انجام می‌دهند و فیلسوفان می‌گویند.
۴۳۱	۱۴. تاریخ و میان‌رشتگی: نقدی تاریخ‌نگارانه.
۴۶۱	۱۵. تاریخ فکری: هدف‌ها و روش‌ها.

۴۸۳	۱۶. تاریخ و داستان: ذهنیت در داستان‌های غامیانهٔ مدرن
۴۸۳	۱. مقدمه
۴۸۴	۲. مورخان و داستان‌ها
۴۹۰	۳. نقد، ساختارگرایی و تاریخ
۴۹۷	۴. مخاطبان ادبی و تاریخی
۵۰۴	۵. جمع‌بندی
۵۱۹	۱۷. داستان‌های تاریخی

مقدمه مترجمان

در دهه‌های اخیر، مرزهای علمی میان حوزه‌های مختلف دانش، با تردیدها و پرسش‌های فراوانی مواجه شده‌اند و دعوت به اتحاد همگرایی و جهت‌گیری رشته‌های مختلف دانشگاهی در راستای پرداختن به مسائلی که جامعه بشری باعث شده است که بسیاری از اندیشمندان، متفکران و دانشمندان با انجام فعالیت‌هایی و رای چارچوب‌های رشته‌ای و در همکاری با متخصصان رشته‌های دیگر تمایل یابند. این امر از یک‌سو ناشی از گسترش فهم بدیل از دانش به مثابه محصول گفتگو و تکرار جمعی است و از سوی دیگر، متأثر از واقعیت پیچیدگی موضوعاتی است که تلاش برای درک جامع از آنها، اتکا به اندوخته‌های یک رشته خاص را ناکافی نشان می‌دهد. در نتیجه این امر، رویکردهایی مانند چندرشته‌ای، بینارشته‌ای، فرارشته‌ای، و میان‌رشته‌ای به شکل‌های نوین در میان اهالی دانش نفوذ یافته است و برخلاف دوران آغازین مدرن، که تخصص در حدن بیش از اندازه و تمرکز صرف بر برخی موضوعات مشخص و از منظری خاص از جمله امتیازات پژوهشگری ناب شناخته می‌شد، امروزه دانشمندان ترجیح می‌دهند با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و پیشرفت‌های رشته‌های مختلف دانشگاهی، بر اعتبار و قابلیت اتکای پژوهش‌های خویش بیفزایند.

باید گفت رویکرد میان‌رشته‌ای، با توجه به تأکید آن بر امتزاج عرصه‌های معرفتی و

تلاش برای تولید دانشی که تعریف بدیلی از مولفه‌های رشته‌های مختلف در منظری مشترک ارائه می‌کند، مورد توجه خاص بوده است و بسیاری از محققانی که جسارت فراروی از مرزهای رشته‌ای را در خود یافته‌اند، ترجیح می‌دهند با بهره‌گیری از این رویکرد، امکان فهم متفاوت و نوین مقولات را فراهم آورند. در واقع، می‌توان مدعی شد میان‌رشته‌گی با گشودن چشم‌اندازهای جدید به روی پژوهشگران، آنها را از تعصبات انعطاف‌ناپذیر و همچنین نگرش تک‌بعدی برحذر می‌دارد و به تامل و تدبیر بیشتر در مطالعات خویش رهنمون می‌شود که این امر، نه تنها بر غنای پژوهش خواهد افزود، که محصول آن را نیز برای بخش‌های گسترده‌تری از محافل علمی و دانشگاهی مطلوب و مفید می‌کند.

در این میان، دانش تاریخ، و رشته تاریخ در نظام دانشگاهی، از جمله مهم‌ترین حوزه‌هایی است که به‌طور سنتی از مولفه‌های رشته‌های دیگر در تحقیقات خویش بهره می‌برد و همزمان، برای آشنایی از رشته‌ها نیز مورد استفاده جدی قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر، همان‌گونه که پرداختن به تاریخ همواره مستلزم بهره‌گیری از عصاره‌های دانش‌هایی مانند علم سیاست و اقتصاد بوده است، بسیاری از علوم، از جمله جامعه‌شناسی، جغرافیا، علوم سیاسی، ادبیات و... نیز در سیر تکامل خویش ناگزیر از استفاده از دستاوردهای این علم بوده‌اند. بر این اساس، شاید ادعایی گزاف نباشد اگر بگوییم پژوهش در عرصه تاریخ پیش از طرح نظام‌مند و آگاهانه میان‌رشته‌گی در مباحث نظری دانشگاهی، در عمل و بنا به اقتضای هر رشته خویش، میان‌رشته‌ای بوده است و تعامل این رشته با دیگر رشته‌ها، خود تاریخی به‌درازین معرفت بشری دارد. با این حال، دو نکته کلیدی در این زمینه قابل طرح است که به‌یادماندنی است: (۱) ظرفیت‌های دانش تاریخ برای مساهمت در بسیاری از رشته‌های نوین دانشگاهی، همچنان ناشناخته و یا دست‌کم کمتر مورد توجه بوده است، و (۲) چارچوب‌های روش‌شناختی مناسب برای ایجاد تعامل میان اندوخته‌های علمی تاریخی و کاوش در رشته‌های دیگر هنوز به قدر کافی از انسجام و استحکام لازم برخوردار نیستند.

بر این اساس، و به منظور نشان دادن ظرفیت‌های تاریخ برای همکاری و تعامل میان‌رشته‌ای و همچنان معرفی برخی عرصه‌های معرفتی که محتوای تاریخی بالقوه آنها هنوز به قدر لازم مورد توجه قرار نگرفته‌اند، بر آن شدیم که با گردآوری مجموعه‌ای از

مقالات برجسته در زمینه‌های همکاری‌های میان‌رشته‌ای دانش تاریخ، عرصه را برای پژوهش‌های بیشتر در این زمینه در میان محققان، اندیشمندان، استادان و دانشجویان ایرانی فراهم آوریم. برای این کار، پژوهشکده تاریخ اسلام با کسب نظر استادان برجسته تاریخ که هر کدام نقش قابل توجهی را در ایجاد پیوندهای میان‌رشته‌ای در نظام دانشگاهی آموزش و پژوهش تاریخ در کشور داشته‌اند، تلاش کرد مقالاتی گرد آورده شوند که علاوه بر ارائه نمونه‌های تاثیرگذار پژوهش میان‌رشته‌ای تاریخی، رویکردها و دغدغه‌های تبدیلی که به‌طور رشته‌هایی جدید - از دل فعالیت‌های میان‌رشته‌ای - نیز رهنمون شده‌اند را تبیین نماید. در واقع، در بررسی و انتخاب مقالات این مجموعه سعی بر آن بوده است که تا حد امکان چشم‌اندازهای نظری متنوعی پوشش داده شود و از این‌رو امکان بروز اختلاف و تعارض در میان آنها نیز وجود دارد. این امر با این هدف صورت گرفته است که امکان تضارب دیدگاه و انسجام با چشم‌اندازهای مختلف میان‌رشته‌ای برای پژوهشگر ایرانی فراهم آید تا به واسطه آن، بتواند نگاهی انتقادی و سازنده را در فضای دانشگاهی کشورمان گسترش دهد. به مدد این نگاه انتقادی است که می‌توان به شکوفایی و ثمردهی تلاش‌ها برای گسترش میان‌رشته‌ای در فضای دانشگاهی کشور امید داشت. البته تردیدی نیست که چنین مجموعه‌ای هرگز نمی‌تواند تمامی عرصه‌های همکاری میان‌رشته‌ای را شامل شود و تنها مقدمه‌ای است برای شتاب پژوهشگران به درنوردیدن مرزهای مرسوم که میان دانش تاریخی و دیگر عرصه‌ها، مثل بشری کشیده شده است و نیز دعوتی برای آنکه بدانیم پرداختن به ابعاد بیشتری از مسئله مورد پژوهش همواره می‌تواند رهنمون به فهمی ژرف‌تر و موثرتر از آن باشد.

در طول انجام این طرح، عزیزان بزرگوار زیادی به ما کمک کردند. از جمله آنها می‌توان به بهرنگ ذوالفقاری، بهزاد اصغری و شراره جواهری اشاره کرد که در بازخوانی و اعمال اصلاحات نهایی در متن، با دقت و حوصله یاری‌گر ما بودند. همچنین لازم می‌دانیم به سهم خود از زحمات و پیگیری‌های مجدانه جناب حجت‌الاسلام سیدهادی خامنه‌ای، رئیس پژوهشکده، دکتر رحمانیان مدیر گروه همکاری‌های میان‌رشته‌ای و همچنین محمد غفوری و میلاد سراج، کارشناسان دلسوز و متعهد

پژوهشکده که در مراحل مختلف ترجمه، ویرایش و تدوین نهایی اثر، مشوق و همراهان بوده‌اند، تقدیر و تشکر کنیم.

سیدمحسن علوی‌پور - مجتبی فاضلی

پاییز ۱۳۹۴

www.ketab.ir